

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՓԱՍՏԱԲԱՆՆԵՐԻ ՊԱԼԱՏԻ ԽՈՐՀՐԴԻՆ ԱՌՆԵԹԵՐ
ԳԻՏԱՎԵՐԼՈՒԾԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԻ ԿԱՐԾԻՔ
(AMICUS CURIAE) № 09/16**

07.11.2016թ.

ք. Երևան

Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի (այսուհետ՝ Պալատ) խորհրդին առընթեր գիտավերլուծական կենտրոնը (այսուհետ՝ Կենտրոն), քննարկելով «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի (ընդունվել է 22.12.2010թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.2011)¹ 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը.

Պ Ա Ր Զ Ե Ց`

Քաղաքացի Մարիամ Արշակի Լալայանը (այսուհետ՝ Դիմող) 2016 թվականի հունիսի 14-ի դիմումով ՀՀ սահմանադրական դատարանից խնդրել են որոշել «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի՝ ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ, 60-րդ և 83-րդ հոդվածներին համապատասխանության հարցը:

Դիմողի կարծիքով՝ իրեն կենսաթոշակ նշանակելու պահից իրեն տրամադրման ենթակա գումարները հանդիսացել են իր սեփականությունը, ինքն ունեցել է այդ գումարներն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք: «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետի կիրառումը, դիմողի պնդմամբ, հանգեցրել է վերջինիս սեփականության և ծերության դեպքում սոցիալական ապահովության իրավունքների խախտման:

¹ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2010.12.30/69(803).1:

Դիմողը գտնում է, որ կենսաթոշակի դադարեցման համար օրենքով որոշակի ժամկետ սահմանելը անթույլատրելի է, քանի որ որևէ խելամիտ հիմնավորում չունեցող ժամկետի կիրառման պատճառով տուժում է խոցելի խավի ապրուստի և գոյատևման համար կենսական նշանակություն ունեցող սոցիալական ապահովության իրավունքը, սեփականության իրավունքը:

Այսպիսով, դիմողը գտնում է, որ «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ, 60-րդ և 83-րդ հոդվածներին և ենթակա է անվավեր ճանաչման:

ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐ

Վիճարկվող նորմերի սահմանադրականության հարցը պարզելու համար անհրաժեշտ է դրանք դիտարկել հատկապես ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված սոցիալական ապահովության իրավունքի և սեփականության իրավունքի սահմանադրական սկզբունքի համատեքստում:

ա) Սոցիալական ապահովության սահմանադրական իրավունք

ՀՀ սահմանադրության 83-րդ հոդվածի համաձայն՝

Յուրաքանչյուր ոք, օրենքին համապատասխան, ունի մայրության, բազմազավակության, հիվանդության, հաշմանդամության, աշխատավայրում դժբախտ պատահարների, խնամքի կարիք ունենալու, կերակրողին կորցնելու, ծերության, գործազրկության, աշխատանքը կորցնելու և այլ դեպքերում սոցիալական ապահովության իրավունք:

Սոցիալական պետության հիմնական խնդիրներից է՝ իրականացնել այնպիսի սոցիալական քաղաքականություն, որը կապահովի հանրության յուրաքանչյուր անդամի համար բավարար կենսամակարդակ, այդ թվում՝ բոլոր այն դեպքերում, որքան ձև իրենից անկախ պատճառներով անկարող է աշխատել: Այդպիսի սոցիալական քաղաքականությունը ենթադրում է սոցիալական ապահովման արդյունավետ համակարգի կազմակերպում, որն առաջին հերթին կներառի պետության կողմից իրականացվող համալիր միջոցառումներ՝ ուղղված քաղաքացիների սոցիալական ապահովմանը և սպասարկմանը՝ կյանքի տարբեր իրավիճակներում, երբ որ քաղաքացիներն անկարող են իրենց աշխատանքով ստանալ եկամուտ կամ վարձատրվել՝ ապահովելով իրենց կենսամակարդակը¹:

¹ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 02.04.2014թ. թիվ 1142 որոշում, կետ 7:

ՀՀ Սահմանադրությունը, 1-ին հոդվածում Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակելով որպես սոցիալական պետություն, 83-րդ հոդվածում ամրագրել և ճանաչել է յուրաքանչյուրի սոցիալական ապահովության իրավունքը որպես մարդու հիմնական իրավունքներից մեկը: Ուստի, Սահմանադրության 1-ին և 3-րդ հոդվածի ուժով պետությունը սահմանափակված է նաև այս իրավունքով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք:

Բացի ՀՀ սահմանադրությունից, սոցիալական ապահովության իրավունքն ամրագրված է նաև ՀՀ իրավական համակարգի բաղկացուցչ մասը կազմող միջազգային իրավական փաստաթղթերում, ինչպիսիք են՝ օրինակ, Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին 1966թ. դեկտեմբերի 16-ի միջազգային դաշնագիրը, Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին 1950թ. Եվրոպական կոնվենցիան և այլ փաստաթղթեր, որոնց միանալով Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորություն է ստանձնել ճանաչելու և երաշխավորելու յուրաքանչյուրի սոցիալական ապահովության իրավունքը:

Սոցիալական ապահովության իրավունքին բազմիցս անդրադարձել է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր մի շարք որոշումներում: Մասնավորապես, ՀՀ սահմանդրական դատարանն իր 02.04.2014թ. թիվ ՍԴՈ 1142 որոշման 9-րդ կետում սահմանել է. «... **Սոցիալական ապահովությունն անձի իրավունք լինելուց զատ պետության պոզիտիվ պարտավորությամբ պայմանավորված նպատակային գործառույթ է**, քանի որ ուղղված է հասարակության այն խավերի կենսագոյի ապահովմանը, ովքեր իրենցից անկախ պատճառներով դա անել չեն կարող: Առավել լայն հասկացություն է սոցիալական պաշտպանությունը, որը ներառում է ոչ միայն սոցիալական ապահովությունը, այլև սոցիալական ապահովագրությունը և պետության ու հասարակության կողմից իրականացվող սոցիալական օգնությունը»:

Նույն որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրել է, որ սոցիալական ապահովության իրավունքի երաշխավորման, ապահովման ու պաշտպանության հիմնական առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ սահմանադրական դրույթի՝ հոդված 37-ի (մինչև 2011թ.ի սահմանադրական փոփոխությունները գործող խմբագրությամբ քննարկվող սահմանադրական նորմն ամրագրված էր Սահմանադրության 37-րդ հոդվածում) հիման վրա սոցիալական ապահովության ծավալն ու ձևերը սահմանվում են օրենքով:

«Սահմանադրական իրավակարգավորումից հստակ է, որ օրենսդրի հայեցողությանն է թողնված ինչպես սոցիալական ապահովության ծավալի՝ քանակական որոշակիության, այնպես էլ ձևերի ընտրության խնդիրը: **Տվյալ**

ոլորտում, համաչափության և համամասնականության հիմնարար սկզբունքների պահանջներից ելնելով՝ հայեցողության սահմանները պայմանավորվում են, մի կողմից, պետության սոցիալ-տնտեսական հնարավորություններով, մյուս կողմից՝ սոցիալական պետության սահմանադրական բնույթի պահանջներով:

Վեճի առարկա նորմերի սահմանադրաիրավական բովանդակության բացահայտման տեսանկյունից էական է, թե ինչպես են վերոնշյալ հանգամանքները հաշվի առնվել մեր երկրում կենսաթոշակային բարեփոխումների գործընթացում»:

«Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի վիճարկվող նորմը՝ 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը սահմանում է՝

1. Կենսաթոշակ ստանալու իրավունքը դադարեցվում է՝

12) աշխատանքային և զինվորական կենսաթոշակ ստանալու իրավունք ունեցող կենսաթոշակառուին կամ նրա փոխարեն կենսաթոշակն ստանալու իրավունք ունեցող անձին հինգ տարի անընդմեջ կենսաթոշակ չվճարելու դեպքում.:

Կարծում ենք, օրենքով կենսաթոշակ ստանալու իրավունքի դադարեցումը զուտ հինգ տարի շարունակ անընդմեջ կենսաթոշակ չվճարելու հանգամանքով պայմանավորելը չի բխում պետության պոզիտիվ պարտականությունից ապահովելու անձի սոցիալական ապահովության սահմանադրական իրավունքի իրացումը:

Բանն այն է, որ նախ պետությունն է կրում օրենքով սահմանված դեպքերում և պայմաններով անձին կենսաթոշակ վճարելու պարտականություն, և այդ պարտականությունը չկատարելը չի կարող հանգեցնել անձի կենսաթոշակ ստանալու իրավունքի դադարեցման: Այնինչ, օրենքի ձևակերպումից կարելի է եզրակացնել, որ պետության կողմից անձին կենսաթոշակ վճարելու պարտականությունը չկատարելու պարագայում անձի կենսաթոշակ ստանալու իրավունքը դադարում է: Այս առումով օրենսդիրը քննարկվող դրույթում հաշվի չի առել առանձին դեպքերում անձին կենսաթոշակ չվճարելու տարբեր դեպքերն ու հանգամանքները, չի տարանջատել «կենսաթոշակ վճարելու» և «կենսաթոշակ ստանալու» հասկացությունները, ինչի հետևանքով իրավակիրառ պրակտիկայում նշված նորմը հանգեցրել է անձի սոցիալական ապահովության իրավունքի սահմանափակում այնքանով, որքանով անձի կողմից կենսաթոշակ փաստացի չստանալու հանգամանքը դիտվել է իբրև վերջինիս կենսաթոշակ ստանալու իրավունքի դադարեցման հիմք: Այս համատեքստում քննարկվող նորմը վիճահարույց է նաև իրավական որոշակիության սահմանադրական սկզբունքի տեսանկյունից և կարող է հանգեցնել կամայականորեն անձին կենսաթոշակ չվճարելու, ապա նաև կենսաթոշակ ստանալու իրավունքը դադարեցնելու:

Այսպիսով, գտնում ենք, որ «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը ՀՀ Սահմանադրության 83-րդ հոդվածին համապատասխանության տեսանկյունից խնդրահարույց է:

բ) Սեփականության սահմանադրական իրավունք

Սույն գործով վեճի առարկա իրավադրույթները քննության առարկա պետք է դարձվեն նաև սեփականության իրավունքի ճանաչման, երաշխավորման և պաշտպանության սահմանադրական մոտեցումների տեսանկյունից:

Կենսաթոշակի իրավունքը սոցիալական ապահովության միջոցի իրավունք լինելով հանդերձ, գույքային իրավունք է, սեփականության ձև, որը երաշխավորված է ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ և 60-րդ հոդվածներով:

ՀՀ սահմանադրության 10-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և հավասարապես պաշտպանվում են սեփականության բոլոր ձևերը:

ՀՀ սահմանադրության 60-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. Յուրաքանչյուր ոք ունի օրինական հիմքով ձեռք բերած սեփականությունն իր հայեցողությամբ տիրապետելու, օգտագործելու և տնօրինելու իրավունք:

Կենսաթոշակը, ինչպես նաև աշխատավարձը՝ քաղաքացու վաստակած միջոցներ են և նրա սեփականությունը: Կենսաթոշակի վճարումը գործնականում սեփականությունը սեփականատիրոջը փոխանցելու միջոց է:

Կենսաթոշակի իրավունքը սեփականության իրավունքի պաշտպանության համատեքստում դիտարկելու մոտեցումն առաջին հերթին արձանագրվել է ՀՀ սահմանադրական դատարանի պրակտիկայում: Մասնավորապես, ՀՀ սահմանադրական դատարանն այդ կապակցությամբ հայտնել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «Կենսաթոշակի վճարումը գործնականում սեփականությունը սեփականատիրոջը փոխանցելու միջոց է: Կենսաթոշակը սոցիալական ապահովության միջոց լինելով հանդերձ, սեփականության ձև է՝ նաև ըստ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի (*տես՝ Բուրդովն ընդդեմ Ռուսաստանի գործը*): Հետևաբար, անհրաժեշտություն է ծագում դիտարկել օրենքի վիճարկվող դրույթները նաև Սահմանադրության 8 և 31 հոդվածների պահանջներից ելնելով, որոնցից առաջինը հոչակում է սեփականության իրավունքի ճանաչումն ու պաշտպանությունը, իսկ երկրորդն ամրագրում է. «Ոչ ոքի չի կարելի զրկել սեփականությունից, բացառությամբ դատական կարգով՝ օրենքով նախատեսված դեպքերի»¹:

¹ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 04.10.2006թ. թիվ ՍԴՈ-649 որոշում:

2008թ. մարտի 18-ի թիվ ՍԴՈ-741 որոշման մեջ Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը նշել է. «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 31-րդ հոդվածով երաշխավորված՝ սեփականության իրավունքի պաշտպանությունը տրամադրվում է այն անձանց, ում սեփականության իրավունքն օրենքով սահմանված կարգով արդեն իսկ ճանաչված է, կամ ովքեր օրենքի ուժով ունեն սեփականության իրավունք ձեռք բերելու օրինական ակնկալիք»:

Սույն գործի հանգամանքներով, գտնում ենք, որ խախտվել է նաև անձի սեփականության սահմանադրական իրավունքն այնքանով, որքանով խնդրո առարկա օրենքի գործողության դաշտում հայտնված անձինք զրկվել են իրենց սեփականությունը հանդիսացող այն կենսաթոշակից, որի նկատմամբ վերջիններիս սեփականության իրավունքը ճանաչված է օրենքի ուժով, կամ նշված անձինք այդ կենսաթոշակը որպես սեփականություն ձեռք բերելու օրինական ակնկալիք ունեին մինչև այդ կենսաթոշակն իրենց փաստացի չվճարելը:

Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը 2012թ. փետրվարի 24-ի ՍԴՈ-1009 որոշման մեջ արձանագրել է. «Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի 1-ին մասի առաջին նախադասությամբ սեփականության իրավունքը ճանաչելով որպես յուրաքանչյուրի հիմնական իրավունք, բացահայտվում է այդ իրավունքի բովանդակությունը, այն է՝ իր սեփականությունը տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու և կտակելու իրավագործությունները՝ միաժամանակ որպես դրանց իրացման նախապայման սահմանելով **սեփականատիրոջ հայեցողությունը**: Սահմանադրական այս նորմում «իր հայեցողությամբ» ձևակերպման շեշտադրմամբ սեփականության իրավունքի իրացման հիմքում դրվել է սեփականատիրոջ հստակ արտահայտված կամքը, վերջինս դիտարկվում է որպես սեփականության իրավունքի իրացման պարտադիր նախապայման, և սեփականության իրացման գործընթացում վճռորոշ դերակատարություն է հաղորդվում անձի կամաարտահայտությանը: Այս դրույթի բովանդակությունը հանգում է նրան, որ գույքային իրավունքների իրացումը պետք է իրականացվի սեփականության անձեռնմխելիության և պայմանագրային ազատության սկզբունքների հիման վրա, որոնք ենթադրում են, ի թիվս այլնի, **քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների մասնակիցների կամքի ինքնավարություն և գույքային ինքնուրույնություն**»:

Վերը շարադրված դիրքորոշման վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ վիճարկվող օրենքի դրույթն անմիջականորեն միջամտում է Դիմողի կենսաթոշակի իրավունքի՝ որպես սեփականության գույքային իրավունքի իրականացմանը, խաթարում վերջինիս սեփականության անձեռնմխելիությունը: Նման

միջամտությունն անձին զրկում է իր վաստակած կենսաթոշակը սեփական հայեցողությամբ, ազատ կամաարտահայտությամբ տիրապետելու, օգտագործելու, տնօրինելու սահմանադրական իրավազորություններից:

Այսպիսով, գտնում ենք, որ «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ և 60-րդ հոդվածներին համապատասխանության տեսանկյունից խնդրահարույց է:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Կենտրոնը գտնում է, որ

«Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետը ՀՀ Սահմանադրության 10-րդ, 60-րդ և 83-րդ հոդվածներին համապատասխանության տեսանկյունից խնդրահարույց է:

Կենտրոնի համակարգող՝

Լյուդվիկ Դավթյան